

Fredagshøjmesse anno 1699

Forsøg på rekonstruktion af en fredagshøjmesse med nadver ved en ordinær ugentlig bededag i en købstadskirke omkring år 1699. På den tid skulle der skelnes mellem 'almindelig' bededag, som blev holdt én gang om året på fjerde fredag efter påske (= store bededag), og 'ordinære' bededage, som i købstæderne blev holdt hver fredag hele året rundt. Efterfølgende vedrører en ordinær fredags-bededag,

Holger Villadsen, februar 2023

UDGANGSPUNKT: KIRKERITUALET 1685 / BAGGERS ALTERBOG 1688 / KINGOS SALMEBOG 1699 / KINGOS GRADUALE 1699

Min hovedkilde til ordningen er Kirkeritualet 1685, men mange af teksterne stammer fra alterbogen 1688 og Kingos graduale 1699.

Kilder / tekster

Kirkeritualet = Danmarks Og Norgis Kirke-Ritual. København: Joachim Schmedtgen 1685. [Jeg har brugt genudgivelsen ved Udvalget for Konvent for Kirke og Theologi, 1985, men der anvendes sidetal fra den oprindelige udgave. Der er desuden online-adgang til Kirkeritualet via Det Kongelige Biblioteks hjemmeside til en pdf-version af den oprindelige publikation].

Baggers alterbog = Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge [med fortale af Hans Bagger]. København: Joachim Schmedtgen 1688. [Jeg har en original. Der er desuden online-adgang via Det Kongelige Biblioteks hjemmeside. I 2022 publicerede jeg en genudgivelse af alterbogen på Books on Demand: »Baggers Alterbog 1688. Forhistorie, indledning og tekstudgave«].

Kingos salmebog = Dend forordnede ny Kirke-Psalme-Bog ... til Trykken befodret af Thomas Kingo. Odense 1699, 698 s. [Jeg har indtil videre ikke gjort brug af den, men i stedet brugt Kingos graduale 1699].

Kingos graduale = Gradual / En Ny Almindelig Kirke-Salmebog ... til Trykken befodret af Thomas Kingo. Odense: Christian Skrøder 1699, 313 s. [Jeg har brugt faksimileudgivelsen: Thomas Kingos Graduale, udgivet af Samfundet Dansk Kirkesang, Odense 1967].

Redigeringsprincipper:

Udgangspunktet for efterfølgende er anvisningerne i Kirkeritualet 1685, men teksten fra Kirkeritualet er suppleret og redigeret. Og det er heller ikke hele

teksten fra Kirkeritualet, der er anført. Jeg har forenklet for overskuelighedens skyld.

Med skarp parentes har jeg indsat moderne overskrifter efter samme princip som i højmesseordningen fra 1992.

Teksten er sammensat af citater fra Kirkeritualet 1685, Baggers alterbog 1688 og Kingos graduale 1699. Selv om der anvendes ordrette citater, er der tale om en konstrueret tekst. Jeg medtager ikke hele teksten i Kirkeritualet og har desuden også i et vist omfang været nødt til at bytte om tekstafsnit for at følge forløbet i højmessen. Der har aldrig nogen sinde eksisteret en sådan samlet beskrivelse af en bededagsgudstjeneste på en almindelig fredag, og der er en risiko for at konstruere en 'uhistorisk' ordning. Eksempelvis eksisterede Baggers Alterbog og Kingos Graduale endnu ikke i 1685, da teksten til Kirkeritualet blev formuleret.

Med kursiv anføres anvisningerne (regibemærkningerne eller rubrikteksterne) i Kirkeritualet 1685. Med almindelig typografi anføres ordlyden fra gudstjenestens tekster: hilsen, bønner, salmer, ritualer m.m. I anmærkninger anføres, hvorfra teksten er taget – om det er fra kirkeritualet, fra alterbogen eller gradualet. Og i et vist omfang har jeg anført bemærkninger med signaturen: HV.

Generelt om ordinære bededage på fredage (og onsdage) i sidste del af 1600-t.

Ifølge Danske Lov 1683 (2–4–5) skal der udover gudstjenesterne på søndage og helligdage også holdes gudstjeneste på de ordinære (ugentlige) bededage: » ... 3. Paa ordinaire Bededage, som i Kiøbstæderne skulle holdis hver Fredag af hver Sognepræst i sit Sogn, det heele Aar igiennem, ... «.

Kirkeritualet 1685 gentager denne bestemmelse om, hvornår der skal holdes gudstjeneste i kirkerne med læsning, bøn, sang, messen for alteret og prædiken – men det sker mindre tydeligt end i Danske Lov: » ... For det tredie, Paa ordinarie Bede-Dage og andre Dage, som Loven [Danske Lov] om formælder, og hid indtil sædvanligt været haver« (Kirkeritualet, s. 2). I Kirkeritualets første kapitel handler den anden artikel (s. 42-53) om ordinære bededage (hverdagsgudstjenester).

I Baggers alterbog 1688 findes der også tekster til de ordinære bededage på hverdage, i købstæderne især på fredage. Teksterne til bededagene anføres efter teksterne til 27. søndag efter trinitatis under overskriften: »Ugentlig og Maanedes Bede-Dag« (Alterbogen 1688, 252 ff). Der er fire forskellige indledningskollekter, en epistel (Jak. 5,16-20) og et evangelium (Luk. 11,1-4). Baggers alterbog indeholder desuden en særlig kirkebøn til de ordinære bededage. Den findes i afsnittet med prædikestolsbønner (s. 296-300). Desuden indeholder alterbogen litaniet med de tilhørende bønner, som især er beregnet til at blive brugt på bededage (s. 304-317).

I Kingos graduale (og salmebog) er der til indledning efter de almindelige salmer til søndage og helligdage et afsnit med salmer »Paa de Ugentlige Bededage om Fredagen og Onssdagen (Gradualet, s. 28-41).

[I. INDLEDNING]

[Klokkeringning]

Til Fredags Froprædiken, hvor den holdis, ringis om Morgenens, og til Højmessens ligesom om Søndagen.

Kirkeritualet, s. 42.

HV: Der er altså vedrørende klokkeringningen ingen forskel på søndage og fredage. Klokkeslettet har formentlig også været det samme.

[Indgang / iklædning af messeklæder]

Præsten, som kommer for Alteret, strax Tienisten begyndis. ligesom om Søndagen ...

Kirkeritualet, s. 44.

HV: Kirkeritualets bemærkning tyder på, at det er meningen, at præsten går for alteret, når der er ringet sammen, og dér iføres messeklæder. Derimod vil jeg ikke anse det for sandsynligt, at organisten har spillet et præludium, da der i princippet er tale om en bededag. Men indtil videre har jeg ikke fundet relevante bemærkninger i Kirkeritualet udover bemærkningen om, at der på søndage ikke spilles på orglet i fastetiden.

[Indgangsbøn afsluttet med Fadervor]

Guds Tieneste begyndis paa alle Prædike-Tider i Kiøbstæderne, så vel som paa Landet, med denne liden Bøn og paafølgende Fader vor, etc. Hvilket Degnen staaendis i Chorsdøren, eller mit paa Kirkegulvet, med høj og langsom Røst læser, saaledis:

HERre! jeg er indkommen i dette dit hellige Huus, at høre hvad du GUD Fader min Skabere, du HERre JESU min Frelsere, du værdige Hellig Aand i Liv og Død min Trøstermand vil tale til mig. HERre! oplad nu saaledis ved din Hellig Aand for Jesu Christi skyld mit Hierte, at jeg kand af Prædiken lære at sørge for mine Synder, og at tro i Liv og Død på Jesum, og hver Dag i et helligt Liv og Levnet mig forbædre: Det høre og bøn høre Gud ved Jesum Christum Amen!

Fader vor du som etc.

Kirkeritualet, s. 3-5, fra artiklen om søndagsgudstjenester.

Jfr. desuden Kirkeritualet s. 12-13, hvoraf fremgår, at præsten ved søndagshøjmesse under indgangsbønnen knæler foran alteret, iført messeklæder, samt at menigheden også knæler under indgangsbønnen.

Saa og skal vel agtis, at de foromrørte tvende Bønner, hvor med Guds Tieniste bør at begyndis og sluttis, skal læsis paa alle Prædiketider, baade de Ordinarie, og de, som ellers forordnis.

Kirkeritualet, s. 53, fra artiklen om fredagsgudstjenester.

FADER vor du, som er i Himlene, helligt vorde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Skee din Villie her paa Jorden, som den er i Himmelen! Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som vi forlade vore Skyldener! Leed os ikke udi Fristelse; Men frels os fra det Onde; Ti Riget er dit, Magten og Æren i Evighed, Amen.

Alterbogen 1688, s. 327, fra dåbsritualet.

HV: Der er små forskelle i Fadervors ordlyd forskellige steder i alterbogen. Jeg har ikke fundet et Fadervor i Kirkeritualet.

[Bodssalme afsluttet med Kyrie Eleison]

Til Højmesse syngis allerførst en Pønitens Psalme, såsom: »O HERre Gud benaade mig!« etc. »Beklage af ald min Sinde« etc. »Ah levende Gud jeg bekiender for dig« etc. Eller en anden Poenitens Psalme af den forordnede Psalmebog, hvilken syngis gandske ud til Enden, og sluttis med Kyrie Eleison! Christe Eleison! Kyrie Eleison!

Kirkeritualet, s. 43-44.

O HERre Gud benaade mig, For din store Barmhertighed, Afslet ald min Uretviisshed, Jeg kiender min Synd hun er mig leed, Du Toe mig vel af Ondskab min, Og gør mig reen af ald min Synd, Thi jeg kiender min Ondskab nu, Min Synd er altid i min Hu.

2. O HERre Gud, mod dig alleene ...

Gradualet, s. 31-32, med noder.

HV: Der er i alt 8 vers. Jeg nøjes med i denne omgang at skrive det første vers og starten på det andet. Desuden har Gradualet også tekst og noder til to andre salmer (s. 32-34).

Der paa Siunger Choret:

KYrie Eleison. Christe Eleison, Kyrie Eleison.

Gradualet, s. 34, med noder. HV: Gradualet og ritualet er beregnet til en bykirke, og det forudsættes, at der er et kor.

[Hilsen]

Præsten, som kommer for Alteret, strax Tienisten begyndis, ligesom om Søndagen, vender sig derefter til Folket, og siger:

HERren være med Eder!

Folket svarer:

Og med din Aand!

Kirkeritualet, s. 44. HV: Hilsenen er ikke omtalt i Gradualet, og der findes derfor heller ikke noder, hverken til præsten eller til folket.

[Indledningskollekt]

Der paa følger Collecten saaledis:

Lader os alle bede!

O HERre Jesu Christe! du som tilsagde os, at hvad vi bede om i dit Navn, det skal os givis etc.

Eller denne:

O Barmhertige GUD himmelske Fader, efterdi du formedelst din Søn befalede os at bede, og vilde til bedis i Aand og Sandhed etc.

Eller og denne:

O Alsommægtigste Gud du som ikke forsmaaer de Elendiges Suk og Graad, og ikke foragter de Bedrøvede Hierters Begæring etc.

Folket svarer: Amen!

Kirkeritualet, s. 44-46.

Collect

Lader os alle bede:

O Herre Jesu Christe, du som tilsagde os, at hvad vi bede om i dit Navn, det skal os givis: Saa bede vi dig af Hiertet, at du vil give os din Hel. Aands Naade, at vi kunde vide, hvad vi skulle begiære og bede om, og hvorledis vi med en stadig Tro skulle bede om i dit Navn, paa det vi i alt det vi bede om, kunde søge Gud vor kiere Faders Lov og Ære, vor Næstis Nytte og Forbedring, og vor egen Salighed, du som med Faderen og den Hellig Aand lever og regnerer een sand Gud fra Ævighed og til Ævighed! Amen!

Alterbog, s. 252-253.

HV: Overskriften i alterbogen er »Ugentlig og Maanedes Bede-Dag. Alterbogen har i alt fire indledningskollekt, hvor der oven over de tre sidste står: »Eller«. Begyndelsesordene svarer til Kirkeritualets anvisninger. I det følgende anføres den fjerde af alterbogens kollekt:

Eller:

O Almægtigste, ævige Gud, som er ene al vor Tilflugt og Styrke, vi bede dig, at du vil værdis til at høre din christen Kirkis gudelig Bøn, og unde os, at hvad vi efter din Villie retteligen bede, det maa os naadeligen givis formedelst din Søn vor Herre Jesum Christum, som med dig lever og regnerer i H. Aands Enighed een sand Gud fra Ævighed og til Ævighed! Amen.

Alterbog, s. 254-255.

[II. ORDET og BØNNEN]

HV: Denne inddeling i fire hoveddele er måske noget kunstig i denne sammenhæng, men Kirkeritualet forudsætter, at der er mulighed for at holde nadver, ligesom om søndagen – og nadverritualet skal findes et andet sted i Kirkeritualet.

[Epistel]

Derefter synger hand Epistelen Jac. 5, v. 16 til Enden.

Kirkeritualet, s. 46.

Epistelen skriver St: Jacob Apostel V. Cap. 16. v. til Enden.

Bekiender eders Synder for hverandre, og beder for hverandre, at I kunde blive helbrede. Den Retfærdigis Bøn formaar meget, naar den er alvorlig. Elias var et Menniske lige Vilkor undergivet som vi, og hand bad en Bøn, at det skulde ikke regne: Og det regnede ikke paa Jorden, i tre Aar og sex Maaned er. Men hand bad atter igien, og Himmelen gav Regn, og Jorden bar sin Frugt. Kiere Brødre, dersom nogen iblant eder farer vild fra Sandheden, og nogen omvender hannem: Den skal vide, at hvo som omvender Synderen fra sin Vejis Vildfarelse, hand skal frelse en Siæl fra Døden, og skyvle Syndernis Mangfoldighed.

Alterbogen, s. 255.

HV: Selv om der ifølge Kirkeritualet skal holdes en fredagsgudstjeneste i hver uge, er der i alterbogen (og i Kirkeritualet) kun anført én epistel. Den vil altså blive læst mange gange i løbet af et år. Epistlen (Jak. 5) findes i alle danske alterbøger før 1688 til bededage.

[Salme]

Så syngis: »Fader vor i Himmerig« etc.

Kirkeritualet, s. 46.

Efter at Epistelen er Læst for Alteret: »Fader vor udi Himmerig, som bødst os.

Gradualet, s. 35.

HV: Tekst og noder til denne salme anføres ikke på dette sted i Gradualet, og der henvises ikke til sidetal i Gradualet.

[Evangelium fra alteret]

Naar den [salmen] er ude, vender Præsten sig til Folket igien, og siger:

Herren være med Eder!

Choret svarer:

Og med din Aand!

Siden synger han det sædvanlige Bededags Evangelium Luc. 11. v. 1.2.3.4.

Og derefter syngis: »Nu bede vi den Hellig Aand« etc.

Kirkeritualet, s. 46-47.

Dette hellige Evangelium skriver Evang. Lucas XI. Cap. 1. v. til 5.

Og det begav sig, at Jesus var paa en Stæd, og bad, og der hand lod af, sagde een af hans Disciple til hannem: Herre, lær os at bede, som Johannes og lærde sine Disciple. Da sagde han til dem: Naar I bede, da siger: Fader vor, du som er i Himlene, helliget worde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Skee din Villie, som i Himmelen saa og paa Jorden! Giv os hver Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som vi og forlade vore Skyldener! Og leed os ikke udi Fristelse; Men frels os fra det Onde!

Alterbogen, s. 256.

HV: Alterbogens sidetælling er i uorden på dette sted. Der står s. 246, selv om den foregående side har nr. 255. Den samme evangelieperikope findes i alle de forudgående danske alterbøger til bededage.

[Salme før prædikenen]

Og derefter [efter evangelielæsningen] syngis: »Nu bede vi den Hellig Aand« etc.

Eller i dens Stæd, hvad der syngis om Søndagen paa visse Tider om Aaret.

Kirkeritualet, s. 47.

Efter Evangelium er Læst for Alteret: »Nu bede vi dend hellig Aand.« pag. 6

Eller: I dends sted, hvad der Siunges om Søndagene paa visse Tider om Aaret.

Gradualet, s. 35.

HV: Gradualet anfører ikke tekst eller noder til salmen, men nøjes med at henvise til s. 6, hvor salmen findes.

[Prædiken, indledt med selvvalgt prædiketekst]

Saa gaar Præsten i Prædike-Stolen og forklarer hvad Text hand selv vil af den hellige Skrift.

Kirkeritualet, s. 47.

HV: Præsten kan til fredagshøjmesse og de andre ordinære bededage selv vælge prædiketekst. Det er en praksis og en tradition, der er ældre end Kirkeritualet. I alterbogen er der anført to faste tekster, der ifølge Kirkeritualet og alterbogen skal læses/synges for alteret, men de er ikke prædiketekster.

[Kirkebøn / Bededagsbøn fra prædikestolen]

Efter Prædiken læsis den sædvanlige Bededags Bøn, og bedis for de Syge, Sengeliggende og andre, ligesom om Søndagen; Men til Egteskab lyses ikke paa den Dag.

Kirkeritualet, s. 47

Bøn paa Bededage.

O Du gode og barmhiertige Gud og Fader, som haver ladit os elendige Mennesker komme til dit hellige Ords rette Kundskab, vi bede dig ydmygeligen, hielp, at vi samme din Naade kunde ret betænke, og afstaa vore Synder hvor med vi dagligen fortiene baade timelig og ævig Straf, for din kiere Søns Jesu Christi Skyld! O Herre forlad os vore mangfoldige Synder, som vi med Hykleri, Hoffart, Gierighed, Had, Avind, Nid, Løstgørelse og andre Udyder flere, begaa, for samme din Søns Jesu Christi Skyld, og gif os din Naade, at vi her efter stædse beflitte os paa en sand Lydgivighed og Taknemlighed imod dig for samme din Naade! Und os ret at bede, og at øve os i en stædsvarende Kierlighed, Gudfrygtighed, og andre Dyder, paa det vi dit Ord med Sacramenternes rette Brug, timelig Fred og Velfærd maa nyde! Und os af din Naade, at vi dagligen øve os imod vor Næste, og Jævn-Christen udi en sand christen Kierlighed og Barmhiertighed uden Skrømt og Hykleri! O Herre trøst du dem af det høje, som fordrevne, fangne, eller bundne ere, [s. 298] for dit Ords Bekjendelse, eller for nogen anden retferdig Sags Skyld! Hielp du dem, naar Tid er, at de dig love og prise for saadan din naadige Hielp, og vi med alle fromme Christne der over os kunde glæde og fryde, og altid os om samme din Naade forsikkre udi al Gienvordighed, Ulykke og Fare os tilkomme kand!

O kiere Gud og Fader! bevar naadeligen vor allernaadigste Herre og Arve-Konge, Kong Christian den Femte, samt vor naadigste Dronning Charlotta Amalia, længe og vel til dit Allerhelligste Navns Ære, og disse Rigers Beste og ævige Salighed!

Gud bevar vel H. Kongl. Højh. vor naadigste Arve-Printz, Printz Frederik, desligeste deris Printzl. Højh. Printz Christian, Printz Carl, og Printz Vilhelm, samt H. Kongl. Her Broder, Printz Georg, saa og de Kongl. Princesse og det ganske Kongl. Arve-Huus i den sande Frygt og Fremgang, for sit hellige Navns Skyld!

Gud være sammeledis med samtlige H. Kongl. Majest. Raad, samt menige Ridderskab og Adelskab, og alle, som nogen høj Bestilling, eller Embede, have at forestaa og betiene, til en sand Gudeligheds Forfremmelse, og disse Rigers rette Velsignelse i alle Maader!

Gud mildeligen afvende endnu fra disse Riger og Lande Krig og Blodstyrtning, Pestilense og brad Død, Hunger og dyr Tid, Storm og Uvær, Vandflod og Ilds-Vaade, at vi og for saadan faderlig Naade maa love og prise dit hellige Navn! O Gud und os af din store Naade og Barmhiertighed, at vi med hver andre maa leve under din Naade og Beskiemelse et gudfrygtigt, roligt og ærligt Liv og Levnet, paa det at alting iblant os maa ret anstillis og forrettis dit allerhelligste Navn til Lov, Pris og Ære, og os til timelig og ævig Velfærd. Hvilket und og skenk os Gud Fader af Naade for din kiere Søns Jesu Christi Skyld, som

med dig og den Hellig Aand lever og regnerer een sand Gud i Ævighed!
Amen!

Alterbogen 1688, s. 296-300.

HV: Denne specielle bøn til bededage findes i alterbogens afsnit med kirkebønner: »Bønner, som læsis af Prædikestolen paa bestemte Tider«. Kirkebønnernes bøn for kongehuset blev løbende tilpasset til den aktuelle situation, så de anførte personer fra alterbogen 1688 var ikke uden videre korrekte i 1699. De overordnede regler om kirkebønnen findes i Danske Lov 2-4-12: »De skulle altid slutte deris Prædikener med Bønner til Gud, for Guds Ords fri Fremgang, for Kongen og det Kongelige Arve-Huus, for Øvrighed og for den almindelig Nødtørft.«

[Litaniet]

Naar Præsten gaar ned af Prædike-Stolen, begynde tre af Skole-Børnene, som sidde paa deris Knæ i Chorsdøren, eller for Alteret, hvor ingen Chorsdør er, at synge Litaniet, hvilke svaris igien hver gang af Choret, indtil de tvende sidste Versicler, som Præsten siddendis paa Knæ for Alteret i Messe-Skiorten selv udsynger med en paafølgende Collect, som best skikker sig paa Tiderne, og svaris dertil af Choret, som sædvanligt.

Kirkeritualet, s. 47-48.

Strax efter Prædicken og Bønnen:

Gradualet, s. 35. HV: Jeg vælger i det følgende at anføre litaniet efter teksten i Gradualet. Der er noder i Gradualet, men de udlades her. Litaniet findes også i alterbogen 1688, men i en anden opsætning.

[Tre skolebørn synger:]	[Koret svarer:]
KYrie Eleison. Christe Eleison. Kyrie Eleison.	Gud Fader Forbarme dig. Christe Forbarme dig. HErre hell: Aand Forbarme dig.
HErre Gud Fader i Himmelen, HErre JESu Verdens Frelser, Herre Gud hellig Aand, Sand Trøstermand.	Forbarme dig ofver os. [Gentages]
Vær os Barmhiertig! Vær os Barmhiertig!	Spar os kiere HErre Gud! Hielp os kiere HErre Gud!
Af alle Synder, Fra ald Vildfarelse, Fra alt det, som Ondt er, Fra en U-forvarendes, Ond og brad Død, Fra Pestilentze, Hunger og Dyr Tiid/ Fra Krig og Blodstyrtning, Fra Oprør og Tvedragt, Fra Utimelig Veyrlig, Fra dend Ævige Død.	Fri os kiere HErre Gud. [Gentages]

<p>For din hellige Fødsels skyld, For din Blodige Sved, For din Piine og Død, For din hellige Jordefærd, For din hellige Opstandelse og Himmelfart, I vor sidste Time, Paa den yderste Dommedag.</p>	<p>Hielp os kiere HERre Gud. [Gentages]</p>
<p>Vi arme Synder giøre vor Bøn til dig, Styr og Reger din hellige Christelige Kircke/ Holt Kirckens Tienere ved dit Salige Ord og i et helligt Lefnet, Forhindre ald Ketterie og Vildfarelse/ Og før dem til dend rette Vey, som ere forfødte, O JEsu Christe Guds Søn.</p>	<p>Hør os kiere HERre Gud. [Gentages]</p>
<p>O du Guds Lam som bar Verdens Synder, O du Guds Lam som bar Verdens Synder, O du Guds Lam som bar Verdens Syndern/</p>	<p>Forbarme dig ofver os! Forbarme dig ofver os! Forbarme dig ofver os!</p>
<p>Kyrie Eleison.</p>	<p>Gud Forbarme dig ofver os.</p>
<p>[Versikel synges af præsten:]</p>	
<p>Vi hafve Syndet med vore Forfædre, O Herre, handle icke med os efter vore Synder/ O Herre, hør vor Bøn!</p>	<p>Vi hafde Misshandlet og haft os Ugudelig. Og betale os icke efter vore Missgierninger. Og lad vor Røst komme til dig.</p>

Gradualet, s. 35-38.

HV: Der findes en tilsvarende tekst (men uden noder) i alterbogen 1688, s. 304-307.
Der er mindre forskelle i teksten.

[Kollekt efter litaniet]

.... indtil de trende sidste Versicler, som Præsten siddendis paa Knæ for Alteret i Messe-Skiorten selv udsynger med en paafølgende Collect, som best skikker sig paa Tiderne, og svares dertil af Choret, som sædvanligt.

Kirkeritualet, s. 48.

Almindelig Bøn

O Allernaadigste Gud, himmelske Fader, vi elendige Mennsker bekiende herteligen vore mange grove Synder, men oplys du vore Sind, saa vi retteligen

omvendis til dig og annamme Syndernis Forladelse ved Troen af din Naade efter dit Ord, og maa findis dine rette aandelige Børn med daglig Øvelse og Forøgelse i din sande Frygt, indtil vi blive ævindeligen salige! Og dismidlertid und os dit Ords Tieniste ret og reent! Bevar vor allernaadigste Konge, med det ganske Kongl. Arve-Huus; Saa og Hans Kongl. Maj. samptl. Raad, og al anden christelig Øvrighed! Und os Fred og Rolighed baade timelig og aandelig! Afvend Krig og Blodstyrtning efter din faderlige Godhed! Giv os mod Hunger og dyr Tid din faderlig Velsignelse til den daglige Nødtørftighed! Afvend Pestilense og farlige Sygdomme, at vi kunde prise dit Navn baade her i Menigheden, og siden i al Ævighed ved Jesum Christum vor Herre! Amen!

Alterbogen, s. 307-308.

HV: Alterbogen indeholder 13 litanikollekter, hvoraf præsten kan vælge en passende kollekt til lejligheden. Jeg har ovenfor anført den første af bønnerne. Overskriften i alterbogen er: »Bønner efter Litaniets«. Der er desuden en overskrift til hver af bønnerne. Bønnen bedes af præsten, og koret svarer med et »Amen«, men dette Amen er ikke anført i Gradualet.

[Salme]

Efter Litaniets syngis: »Gud give vor Konning« etc. Eller denne: »Vor HErris Jesu Christi Fred« etc. Eller og dette Vers: »Mine Synder de ere« etc. Derefter forrettis Communionen, ligesom om Søndagen; ...

Kirkeritualet, s. 48.

GUd gifve vor Konning og ald Øfrighed Fred og god Regiment, At vi med dem alle Et got Roeligt og stille Lefnet føre kunde I ald Gudelighed og Ærlighed. Amen.

Gradualet, med noder, s. 38-39.

HV: Desuden anføres i gradualet andre vers, som kan synges efter den afsluttende litanikollekt.

[Dåb]

Daaben forrettes paa samme Tid og Maade, som om Søndagen.

Kirkeritualet, s. 49.

HV: Jeg går ud fra, at det er her dåben skal indplaceres, hvis der er dåb. Dåben afsluttes med en salme. Jf. Kirkeritualet, s. 34, hvor der er anvisninger om dåbens indplacering på søndage.

[III. NADVER]

Derefter [efter salmeverset efter litaniets] forrettis Communionen, ligesom om Søndagen; Men er der ingen at communicere, eller berette, da træder Præsten strax for Alteret efter Litaniets er syngt, og gjør Velsignelsen over Folket, ligesom om Søndagen.

Kirkeritualet, s. 49, fra artiklen vedr. gudstjenester på fredage.

HV: Selve nadverritualet, som anføres i det følgende, findes i Kirkeritualet som et særskilt kapitel længere fremme.

De som have faaet Afløsning af Guds Tiener, enten hemmelig, eller aabenbare, skal siden, naar Communionen angaar, komme med Andagt til HErrrens Altere og sætte sig ned paa Knæ omkring Alteret, saa mange, som vel kunde faa Rum uden Trængsel,

Mændene paa den højre, og Quinderne paa den venstre side: De andre blive saa længe stående ordentlig og skikkelig ved siderne af Alteret, indtil de første ere blevne betiente.

Præsten skal være iført baade Messeskiorten og Messehagelen, mens Communionen forrettes, saa skal og Alteret altid være beklædt med en smuk reen Dug, Kalk og Disk og tvende antænte Lys, saa længe Communionen varer, samt fornøden Vin og Brød der paa tilstæde, saa tit nogen skal berettis, hvormed Klokkerne i Kiøbstæderne og Degnene paa Landet skal have flittig Indseende.

Kirkeritualet, s. 160-161, fra kapitel V »Om Christi Naderis Sacramente«.

[Nadverformaning]

Naar alting er saaledis rede, og Sangen er udsyngen for Communionen, da vender Præsten sig om til Menigheden og læser allerførst denne sædvanlige Formaning til dennem, som da skulle berettis: »Paa det kieriste Christi Venner, at I rettelig etc.«

Kirkeritualet, s. 161.

Paa det kiereste Christi Venner, at i rettelig og værdelig kunde annamme det højværdige Sacramente, da bør eder disse to Ting her besyndelig at vide, som ere hvad i skulle troe og gjøre. Disse Ord Christus sagde: Det er mit Legeme, som givis for eder. Item: Det er mit Blod, som udgydis for eder til Syndernis Forladelse, skulle I fuldkommeligen troe saa at være i Sandhed, at Jesus Christus er der selv tilstæde med sit Legem og Blod i Sacramentet efter Ordets Lydelse. Dernæst skulle I ogsaa troe af Christi Ord til Syndernis Forladelse, at Jesus Christus skenker eder sit Legem og Blod til en Stadfæstelse paa alle eders Synders Forladelse. Paa det sidste skulle I og gjøre Christi Befaling fyldist der, som hand saa byder eder sigendis: Tager hen og æder det. Item: Drikker alle her af. Item: Dette gjører i min hukommelse; Ti hand haver givet os sit Legem og Blod at æde og drikke til Syndernis Forladelse, og derhos ihukomme hans hellige Død og Pine. Derfor naar I saa troe disse Christi Ord, og gjøre efter denne hans Befaling, saa ere i ret prøvede, som Paulus siger, og værdeligen kunde æde Christi Legeme, og drikke hans Blod til eders Synders Forladelse: Der til give eder Gud Fader sin Naade ved samme Jesum Christum vor Herre! Og derom ville vi bede sigendis af Hiertet:

Alterbogen 1688, s. 334-336.

HV: Nadverformaningens læses, den messes ikke. Og præsten står vendt mod menigheden.

[Fadervor]

Derefter vender hand sig til Alteret igien og med høj Røst paa Dansk udsynger den gandske Communionens Messe saaledis: Lad os alle bede: Fader vor, du som est etc.

Kirkeritualet, s. 162.

Fader vor, du som er i Himlene! Helligt vorde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Skee din Villie her paa Jorden, som den er i Himmelen! Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som vi forlade vore Skyldener! Leed os ikke udi Fristelse; Men frels os fra det Onde; Ti Riget er dit, Magten og Æren i Evighed!

Alterbogen 1688, s. 336.

HV: Det fremgår af Kirkeritualet, at Fadervor skal synges / messes; men der er ikke noder i alterbogen eller i gradualet.

Hvortil Menigheden svarer

Amen!

Kirkeritualet, s. 162.

HV: Der er ikke noder i gradualet.

[Indstiftelsesordene]

Strax derpaa begynder hand iligemaade Indstiftelsens Ord:

Vor HERre Jesus Christus etc.

Her er at agte, at naar Præsten nævner de Ord: Tog hand Brødet etc. Da tager hand Brikken med Brødet i Haanden, og holder den saa længe indtil den første Part er udsyngen, saa vit det vedkommer, og da setter hand den ned paa Alteret igien. Iligemaade, naar hand nævner de Ord: Ligesaa tog hand og Kalken, etc. holder hand paa Kalken med sin Haand indtil Testamentets Ord aldelis ere udlæste,

Imidlertid Velsignelsen saaledis skeer, tier enten Menigheden gandske stille, eller og læser sagte for sig selv efter Præsten.

Kirkeritualet, s. 162-163.

Vor Herre Jesus Christus i den Nat, der hand blev forraadt, tog hand Brødet, takkede og brød det, gav sine Discipler og sagde: Tager dette hen, og æder det: Det er mit Legeme, som givis for eder: Dette gør til min Hukommelse.

Lige saa tog hand og Kalken efter Aftens Maaltid, takkede, gav dennem, og sagde: Drikker alle der af: Denne er det ny Testamentis Kalk i mit Blod, som udgydis for eder til Syndernis Forladelse: Dette gør, saa ofte som I det drikke, til min Hukommelse.

Alterbogen 1688, s. 337.

[Uddeling]

Naar dette er forrettet, da tager Præsten med Ærbødighed først Disken med det velsignede Brød og begynder fra den højre Haand at uddeele det runden om til dennem, som sidde paa Knæ for Alteret, saa at hand giver en hver sin Deel i Munden, og i det hand giver det, siger hand til en hver i sær:

Dette er Jesu sande Legeme.

Derefter tager hand Kalken og uddeeler den paa samme Maade, saa at hand holder derpaa, mens de drikke deraf, og i det de drikke, siger hand til en hver i sær disse Ord: Dette er Jesu sande Blod.

I Kiøbstæderne og, hvor der ere flere Præste end een, der bør den ene uddeele Brødet og den anden Kalken, dog kommer den anden ikke op til Alteret, førend Consecrationen er skeet, og Uddeelelsen skal begynde, og skal en Guds Tiener see vel til, at Kalken er saaledis iskenket, at hand intet spilder deraf, naar hand rører sig dermed.

Efter at Uddeelelsen saaledis er skeet med begge Dele, Brødet og Vinen, da vender den Præst, som har uddeelet Kalken, sig til Communicanterne og siger saaledis:

Den korsfæste og opstandne Christus Jesus, som nu har spiset og skenket eder med sit hellige Legem og Blod, hvormed hand har fyldistgiort for alle eders Synder, hand styrke og opholde eder der ved i en sand Tro til det ævige Liv!

Saa staa de op, som have communiceret, og med Ærbødighed bøje deris Knæ tillige med deris Hierter, og gaa saa til hver sin Stæd igien.

Dersom der ere flere at berette, da handlis med dennem, ligesom med de første.

Præsten skal flittig legge vind paa, at hand veed Tallet paa dem, som skal berettis, saa at hand ikke nødis til at igientage de forskrevne Velsignelsens Ord; Ti hverken Brødet, eller Vinen bør at uddeelis, førend de ved Ordet ere helligede.

Under Communionen syngis enten O Guds Lam uskyldig etc. Hvilket igientagis trende sinde, om der ere saa mange at berette, eller og:

JEsus Christus er vor Salighed etc.

Hjælp Gud, at jeg nu kunde etc.

Jesu søde Hukommelse etc.

Eller en anden af den anordnede Psalmebog; som vel skikker sig paa den hellige Forretning, . . .

Kirkeritualet, s. 163-167.

O Guds Lam Uskyldig, Paa Korset var slagtet, Din Fader varst du Lydig, I hvor du varst foragtet, Ald Synd hafver du borttaget, Ellers vare vi fortabet.

[1] Forbarme dig ofver os, O JEsu,

[2] Miskunde dig ofver os, O JEsu,

[3] Gif os din Fred, O Jesu.

Kingos Graduale 1699. s. 26. Den synges tre gange, slutningen er forskellig.

[Takkesalme]

. . . og endelig sluttet Sangen med, enten denne liden Lovsang: Gud være lovet etc. Eller og en anden smuk og beqvem Takke-Psalme.

Kirkeritualet, s. 167.

Gud være lovet altid og Benedidet, Som os self hafver bespiset Med sit Legem og med sit Blood, Det gifve os HERre Gud til gode. Kyrie eleison.

2. Herre ved dit hellige Legem ...

Gradualet, s. 26-27, fra afsnittet om gudstjenester på søndage. Der er i alt seks vers og et alternativ.

Ved Communionen bruges samme Psalmer, som om Søndagen.

Gradualet, s. 39, fra afsnittet om de ugentlige bededage på fredage.

[IV. AFSLUTNING]

[Slutningskollekt]

Derefter vender Præsten sig til Menigheden og synger med høj Røst:

Herren være med eder!

Menigheden svarer:

Og med din Aand.

Siden vender hand sig til Alteret igien og læser efter Sædvane denne efterfølgende Collect saaledis:

Lader os alle bede:

Vi takke dig HERre, Almægtigste ævige Gud, at du med disse salige Gaver etc.

Kirkeritualet, s. 167-168, fra kap. 5 om nadveren.

Collect

Vi takke dig Herre almægtigste ævige Gud, at du med disse salige Gaver haver os vederqvæget: Nu bede vi din Barmhertighed, at du lader os disse samme Gaver ret bekomme til vor Trois Styrkelse paa dig, og til en brændendis Kiærlighed i mellem os selv indbyrdis for din Søns Jesu Christi vor Herris Skyld!
Amen!

Alterbogen 1688, s. 338.

Menigheden svarer:

Amen.

Kirkeritualet, s. 168.

HV: Kapitlet med nadverritualet afsluttes med anvisning om, at den ganske messe sluttes med den sædvanlige velsignelse.

[Velsignelse, fra alteret]

Efter at Collecten er siungen, vender hand sig til Folket igien og lyser den sædvanlige Velsignelse over dennem:

HERren være med Eder!

Choret svarer:

Og med din Aand!

Præsten siger ydermere:

HERren velsigne dig og bevare dig!

HERren lade lyse sit Ansigt over dig! og være dig naadig!

HERren lette sit Aasyn paa dig, og give dig Fred!

Folket svarer:

Amen!

Kirkeritualet, s. 38-39, fra artiklen om højmesse om søndagen.

... Men er der ingen at communicere, eller berette, da træder Præsten strax for Alteret efter Litaniet er synget, og gjør Velsignelsen over Folket, ligesom om Søndagen.

Kirkeritualet, s. 49, fra artiklen om fredagsgudstjenester.

[Udgangssalme / Afklædning af messeklæder]

Pro exitu synges hver anden Fredag: »Forleen os med Fred naadelig« etc. Og hver anden Fredag: »Beholt os HERre ved dit Ord« etc.

Kirkeritualet, s. 49.

Efter Velsignelsen er Læst for Alteret. Til Beslutning: hver anden Fredag:

FORleen os med Fred Naadelig, HERre Gud, i vore Tide, Der er dog ingen anden meere, Som for os kunde stride End du self, vor Gud, alleene.

Gradualet, s. 39-40, med noder.

HV: Gradualet anfører uderligere to vers, samt salmen den anden fredag, og andre valgmuligheder i fastetiden.

[Udgangsbøn afsluttet med Fadervor]

Og saa sluttis den gandske Guds Tieneste paa den Maade, som før er mælt.

Kirkeritualet, s. 39, fra artiklen om søndagsgudstjenester.

Saa og skal vel agtis, at de foromrørte tvende Bønner, hvor med Guds Tieniste bør at begyndis og sluttis, skal læsis paa alle Prædiketider, baade de Ordinarie, og de, som ellers forordnis.

Kirkeritualet, s. 53, fra artiklen om fredagsgudstjenester.

HERre! jeg takker dig af mit gandske Hierte, at du nu haver lært mig hvad du vil, at jeg skal gjøre: Hielp mig nu, min Gud, ved din Hellig Aand for JESu Christi skyld, at jeg maa bevare dit Ord i et reent Hierte, og der af i Troen styrkis, og i et helligt Levnet forbedris, og mig der ved i Liv og Død trøste, Amen. Fader vor, etc.

Kirkeritualet, s. 5-6.

HV: Kirkeritualet forudsætter, at præst og menighed knæler under indgangsbønnen. Så det har de formentlig også gjort under udgangsbønnen.

FADER vor, du som er i Himlene! Helligt vorde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Skee din Villie her paa Jorden, som den er i Himmelen! Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som vi forlade vore Skyldener! Leed os ikke udi Fristelse; Men frels os fra det Onde; Ti Riget er dit, Magten og Æren i Evighed! Amen!

Alterbogen 1688.

EFTERSKRIFT – OM TIDEN EFTER 1699

Den ovenfor beskrevne fredagshøjmesse anno 1699 gik langsomt ud af brug i løbet af 1700-tallet og 1800-tallet. Jeg har ikke forsøgt at undersøge forløbet helt præcist og detaljeret, men vil alligevel i det følgende forsøge at antyde nogle hovedpunkter og relevante kilder.

Kirkeritualet: På et tidspunkt holdt man op med officielt at genoptrykke Kirkeritualet. Det sidste officielle genoptryk blev foretaget i 1761-1762. Derefter skal vi helt frem til 1855, hvor sognepræst Andreas Krogh sørgede for en ny (privat) udgave. Det kan vel opfattes som et udtryk for, at man ikke i slutningen af 1700-tallet og i 1800-tallet kan regne med, at man fortsat forsøgte at overholde alle Kirkeritualets bestemmelser.

Alterbøgerne udkom forholdsvis regelmæssigt i opdaterede udgaver. De relevante tekster til afholdelse af en fredagshøjmesse ville fortsat kunne findes i alterbøgerne i sidste halvdel af 1800-tallet. I alterbogen fra 1882 er der eksempelvis tekster til »Ugentlig og Maanedes Bededag« med indledningskollekt og bibelske læsninger. I afsnittet med kirkebønner er der en »Bøn paa Bededage«, og derefter følger litaniet med et udvalg af efterfølgende bønner. Teksterne var der altså, men alterbogen indeholdt stort set ikke anvisninger om, hvordan teksterne skulle bruges, og Kirkeritualet var blevet en gammel bog, der ikke længere blev genoptrykt.

Kingos salmebog blev i 1798 erstattet af (suppleret med) Balles salmebog: Evangelisk-kristelig Psalmebog til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt. Den understøttede ikke i samme omfang som Kingos salmebog afholdelse af en fredagshøjmesse (ordinær bededag) efter Kirkeritualets anvisninger. Eksempelvis indeholder den ikke litaniet, som havde en markant plads og funktion i Kirkeritualets anvisninger for bededagsgudstjenester.

Peder Hersleb 1735: P.G. Lindhardt har i 1986 udgivet biskop Peder Herslebs betænkning fra 1735 vedr. en eventuel revision af Kirkeritualet. I bemærkningerne til Kirkeritualets side 2 om kirkeårets gudstjenester bemærker Hersleb, at mange præster har svært ved at forstå, hvad »ritualet meener med de ordinære Bede-Dage«. De tror, at det vedrører fjerde fredag efter påske, men det er forkert. De ordinære bededage er i købstæderne hver fredag. Hersleb er ikke i tvivl om Kirkeritualets mening, men den burde formuleres tydeligere. Herslev går altså i 1735 ud fra, at der i købstæderne holdes (eller burde holdes) en bededagsgudstjeneste hver fredag. Lidt længere fremme i bemærkningerne til Kirkeritualets side 42-47 bemærker Hersleb bl.a., at der ikke er mange kirkegængere til fredagshøjmassen, at messen for alteret før prædikenen godt kunne undværes, at det er godt, at præsterne selv kan vælge prædiketekst, selv om mange vælger at bruge søndagens evangelium. Hersleb forudsætter altså også her, at der fortsat holdes fredagshøjmesser, selv om tilslutningen er beskedent.

Pontoppidans salmebog 1740: De salmer, der skal bruges ved fredagshøj-messen ifølge Kirkeritualet, findes fortsat i salmebogen, inklusive litaniet, men salmebogen har en anden disposition end Kingos salmebog. I den oprindelige udgave fra 1740 er der et register over de salmer, som skal synges efter ritualet, herunder også »Psalmer paa de ugentlige Bede-Dage om Onsdagen og Fredagen«. Salmebogen kan bruges ved fredagshøjmesser, men understøtter ikke gudstjenesteformen så klart som Kingos salmebog.

Breitendichs Choral-Bog 1764: Indeholder tekst og noder til Litaniet i samme omfang som i Gradualet 1699. Så det er på den tid fortsat muligt at finde tekst og noder til Litaniet. Litaniet kan bruges til andre gudstjenester, så tilstedeværelsen af litaniet i en koralbog er ikke i sig selv et bevis på, at man fortsat holdt fredagshøjmesser i købstæderne. Men på den anden side var litaniet et vigtigt punkt i Kirkeritualets anvisninger om afholdelse af ordinære bededage på fredage og onsdage, så dens tilstedeværelse kan anses som et tegn på, at der fortsat var nogen, der ønskede at bruge litaniet på ordinære bededage.

Schørrings Choral-Bog 1783: Også denne koralbog indeholder tekst og noder til Litaniet (nr. 61, s. 34-42). Her er den beregnet til fremførelse i dialog mellem to kor, og der er komponeret en ny og enklere melodi. Desuden er det almindelige (store) litani suppleret med et nyt og mindre litani med kun tre led. At der bliver udarbejdet en ny melodi og tilføjet et nyt lille litani er vel udtryk for, at der var en vis aktuel efterspørgsel.

Ussing 1788: I H. Ussings store værk om Kirkeforfatningen er der i fjerde del, bind 1 nogle sider om hverdagsgudstjenesten på fredage (s. 285-291). Han har en del kritiske bemærkninger og forslag, men indleder med at skrive, at det er den eneste af hverdagsgudstjenesterne, som endnu er i almindelig brug i købstæderne. Han betragter dem primært som nadvergudstjenester, hvor de kan være nødvendige af praktiske grunde i store menigheder. Så han bevidner, at fredagshøjmesserne fortsat var i brug i købstæderne, selv om man var begyndt at give dispensationer til en lavere frekvens end hver fredag.

Balles salmebog 1798: Her kan man ikke finde noget litani, og de salmer, som Kirkeritualet henviser til i forbindelse med fredagshøjmesser, findes ikke (så vidt jeg kan se). Så i det omfang man fortsat holder fredagshøjmesser, må det ske med et andet salmevalg og uden litaniet, hvis man bruger Balles salmebog og den dertil hørende koralbog: Zincks Koral-Melodier (1801).

Mynster 1839: I 1839 fremlagde biskop J.P. Mynster et forslag til ny alterbog og ny ritualbog. Forslaget blev ikke autoriseret, men Mynster forsøgte at lægge sig forholdsvis tæt op ad aktuel liturgisk praksis, så forslaget kan godt (i et vist omfang) bruges som kilde til forholdene i 1830'erne. I ritualbogsforslaget går han ud fra, at der fortsat skal være gudstjenester på onsdage eller fredage i de bykirker, hvor det er almindelig praksis (§ 27, 28, 29 og 30). Han betragter dem primært som nadvergudstjenester, ikke som bededagsgudstjenester, og regner med, at det er en gudstjenesteform, der primært praktiseres i København og i købstæderne. Han foreslår en ganske enkel liturgi, som formentlig har svaret til aktuel praksis: Indgangsbøn – en salme – en kort prædiken over en selvvalgt tekst – prædikenen sluttet med bøn og velsignelse – en salme eller bare et vers – nadver efter sædvanligt ritual – et salmevers – til slut udgangsbøn. Mynsters

ritualbogsforslag tyder på, at der fortsat i 1840'erne i mange bykirker blev holdt en fredagshøjmesse, men efter et forenklet ritual i forhold til Kirkeritualets bestemmelser. Mynster omtaler ikke litaniet i forbindelse med hverdagshøjmesse, men han anfører litaniet med en revideret tekst i forbindelse med teksterne til almindelig bededag, som han foreslår henlagt til ugen efter 1. søndag i fasten.

Engelstoft 1840: Mynsters forslag udløste, at prof. C.T. Engelstoft året efter i 1840 udgav en grundig og fortsat meget anvendelig bog om dansk liturgi. Her betragter Engelstoft det som etableret kendsgerning, at de ordinære bededage i 1830'erne er forsvundet, og at det kun er den ekstraordinære bededag (= almindelig bededag), der står tilbage. Han skriver (s. 117): »Fredags- og Onsdagsprædikener beholdtes vel i Kjøbstæderne for Altergangens Skyld, men der er neppe mange Kirker, i hvilke et Par Stropher af Litaniet – ligesom til Minde om den gamle Bededagstjeneste – endnu høres, saaledes som i Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn«. Ifølge Kirkeritualet var det i købstæderne, at der skulle holdes en fredagshøjmesse, og det ser ud til, at det fortsat praktiseret, men med en anden vinkling og i reduceret omfang. Engelstofts bemærkninger om, at de ordinære bededage er forsvundet, forekommer ikke at være helt præcis, når Mynster i 1839 går ud fra, at der en del steder fortsat er nadvergudstjenester på onsdage og fredage, og når man inddrager andre kilder vedr. praksis i København i 1840'erne.

Vor Frue Kirke i Kbh. i 1840'erne: Niels Jørgen Cappelørn har skrevet om Søren Kierkegaards taler ved fredagsaltergangen i Vor Frue Kirke i København – og om liturgien ved de pågældende gudstjenester – senest i bogen *Forligelsen* (Eksistensen 2021, s. 579-583). Det fremgår, at man fortsat holdt altergangsgudstjenester om fredagen, men også, at man tilsyneladende ikke var bevidst om, at det var en gudstjenesteform, der oprindeligt var tænkt som en bededagsgudstjeneste. Liturgien ser ud til at være meget forenklet i forhold til Kirkeritualets bestemmelser: indgangsbøn – salme – prædiken over selvvalgt tekst – salme - nadver som om søndagen.

Resolution 1854: Afskaffer kommunionsprædikenen ved altergangen om fredagen i københavnske kirker og erstatter nadvergudstjenesterne med ugedagsprædikener om onsdagen med prædiken, sang og messe som ved aften-sang. Det er nok ved den tid, at man i Danmark helt holder op med at holde fredagshøjmesser i købstadskirkerne.

Rothe 1878: Wilm. Rothe udgav i 1800-tallet en bog om det danske kirkeår og dets perikoper. Den udkom i flere oplag, og fjerde udgave udkom i 1878. I forlængelse af en gennemgang af højmessens gang ifølge Kirkeritualet har han også nogle korte bemærkninger om højmesse på onsdage og fredage ifølge Kirkeritualets side 47-49. Der messes en epistel (Jak. 5,16-20) og et evangelium (Luk. 11,1-4). Præsten prædiker over en bibeltekst, som han selv vælger. Når præsten går ned fra prædikestolen, synges litaniet. Men bemærker Rothe »nu er jo alt dette gaaet i Glemme« (s. 275). Ifølge Rothe er man i Danmark i 1878 forlængst holdt op med at holde fredagshøjmesse, og det er så længe siden, at det er gået i glemmebogen.